

sukoba ideologija i drugih tokova modernizacije. Međutim, njihova ne-binarnost se ovde ne zaustavlja, već se i širi na binarnosti vremena i prostora, jer glavna karakteristika autentičnog susreta koji odlikuje putopis je napuštanje konkretnog vremena i prostora radi doživljavanja estetskih iskustava.

Pretposlednje poglavlje *Cultural Transfers Europe-Serbia in 19th and 20th Centuries* nam daje analize konkretnih primera kulturnih transfera u domenu folkloristike, feminizma, aktivnosti verskih manjina i lika heroja u književnosti. Nemanja Radulović u prvom delu članka *Serbian Folklore and the European framework: some remarks* demonstrira kako je sam folklor bio predmet kulturnih transfera, a sama folkloristika polje u kojem su se ti transferi odigrali kroz međusobne kontakte folklorista i objavljivanje prevoda njihove sakupljačke delatnosti, dok u drugom delu vidimo kako sami transferi kroz izučavanje recepcije mogu biti predmet istraživanja. Ivana Pantelić u članku *The liberation of woman: international influences and national practices in 19th century Serbia and in Yugoslavia* analizira feminizam i borbu za prava žena kao mesto različitih transfera koji su se ogledali što u transferima različitih ideologija, što u međusobnom umrežavanju boraca i borkinja. Autorka ove proceze izlaže kroz prikaz dva veka feminizma u Srbiji/Jugoslaviji, od Svetozara Markovića i sestara Ninković, preko međuratnih mirovnih konferencija u Beogradu pa do posleratnih aktivnosti AFŽ-a i novog talasa jugoslovenskog feminizma koji je krenuo od kasnih sedamdesetih godina XX veka. Aleksandra Đurić Milovanović, Jovica Pavlović, Nikola Tucakov i Srboljub Peović nam u članku *Religious minorities as Important Agents of Cultural Transfer During the Interwar Period* istražuju značaj koje su male verske zajednice imale u oblikovanju međuratnog jugoslovenskog kulturnog pejzaža. Ukazujući na uticaj koji su svojim aktivnostima i nasleđem tradicionalne protestantske, neoprotestantske, islamske i jevrejske zajednice odigrale kroz kontakt sa većinskim pravoslavnim i katoličkim stanovništvom, autori ističu neophodnost inkluzivnog kulturnog dijaloga koja ni u savremenom dobu ne jenjava. Na kraju, kroz analizu transformacije junaka u srpskoj književnosti prethodna dva veka Aleksandar Gajić nam u članku *Representations of Heroes in the Serbian Modern Novel and European Cultural Transfer* daje uvid u značaj koji su kulturni transferi u polju književnosti odigrali u formiranju i oblikovanju domaće proze. Na putu od klasičnih epskih heroja preko svakodnevnih junaka do antiheroja

vidimo ulogu koju je recepcija savremene zapadne proze odigrala u formiranju različitih pravaca domaće književnosti, primenjujući svoju poetiku i ciljeve u domaćem kontekstu.

Na kraju, poslednje poglavlje pod nazivom *Transformative Power of the EU: Serbia and the Balkans* nam donosi stavove Ivana Vejvode i Sonje Liht o ulozi koju je Evropska unija igrala u procesu transformacije Balkana. Tekst Sonje Liht pod nazivom *Transformative Power of the EU and Serbia – from a dream to reality* nam daje pregled najvažniji događaja u borbi za demokratiju koji su obeležili poslednju deceniju XX veka, ali i kritiku pojedinih strukturalnih problema, kao što su privatizacije bez demokratskih institucija i vladavine prava koje su, po mišljenju ove autorke, dovele do toga da ceo region bude zaražen korupcijom i proizvede brojne zaboravljene „žrtve tranzicije“. Ivan Vejvoda se u tekstu pod nazivom *Transformative power of the EU in Serbia and the Western Balkans* fokusira na ulogu koju EU može odigrati u procesu transformacije, ali i na prepreke na koje se dosad nailazilo.

Pored poglavlja, zbornik poseduje i obilje ilustracija i fotografija koje prate tekst koji ga ne čine samo prijemčljivijim čitaocima, već i svojevrsnom arhivom događaja koji su obeležili kraj XX i početak XXI veka na ovim prostorima. Interdisciplinarnost i široka lepeza tema koji su obrađeni u ovom zborniku predstavljaju njegov veliki potencijal da postane novi interpretativni ključ za buduće studije Srbije/Balkana i njihovog odnosa sa ostatkom Evrope i sveta.

Đorđe Stojanović

СРБИ У КОЛОНИЈИ: ИЗВОРИ ЗА ИСТОРИЈУ СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ (1878–1918), приредили Боривоје Милошевић, Радован Субић и Сандра Лукић, Бања Лука, Филозофски факултет, 2024, 441.

Nedavno objavljena zbirka istorijskih izvora slikovitog naziva *Srbi u koloniji* posvećena je istoriji srpskog naroda u Bosni i Hercegovini tokom razdoblja austrougarske uprave (1878–1918). Zbirku su priredili već dokazani poznavoci ove problematike – prof. dr Boriivoje Milošević, doc. dr Radovan Subić te dr Sandra Lukić, nastavnici, odnosno, saradnici Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci, koji je ujedno, i izdavač ove kolekcije izvora. Priređivači su svoje namere naznačili u kratkom predgovoru („Riječ priređivača“, str. 3–5) istakavši da je publikacija name-

njena prvenstveno studentima istorije na osnovnim i posleddiplomskim studijama kako bi se, na izvornoj građi različite provenijencije, upoznali sa političkom, društvenom, ekonomskom i kulturnom istorijom srpskog naroda u Bosni i Hercegovini na prelomu 19. i 20. stoleća.

Šta donosi ovaj zbornik istorijskih izvora? On sadrži ukupno 205 istorijskih izvora različitog karaktera – od službenih dokumenata, neobjavljene arhivske građe (fondovi Arhiva Republike Srpske, Arhiva Srpske pravoslavne crkve u Beogradu, Historijskog arhiva u Sarajevu, pojedinih kantonalnih arhiva u BiH), članaka iz onovremene štampe i periodike te memoarskih, autobiografskih i epistolarnih izvora – koji, što je naročito važno, svedoče o posve različitim dimenzijama istorijske stvarnosti. Naime, osim izvora o političkim odnosima, u velikoj meri su zastupljeni i izvori koji svedoče o ekonomskom, društvenom, kulturnom i prosvetnom životu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Osim toga, svakako vredi istaći i činjenicu da je deo priređenih izvora izvorno objavljen u danas teško pristupačnim publikacijama ili zbornicima dokumenata dok se mnoštvo izvora (posebno onih arhivske provenijencije) prvi put objavljuje na stranicama ovog zbornika. Pažnju svakako zaslužuje i to što su u zbornik uvršteni i karakteristični odlomci iz putopisnih ili memoarskih dela savremenika objavljeni na nekom od zapadnoevropskih jezika, a koji se ovde prvi put pojavljuju u prevodu na srpski jezik.

Osnovna teza kojom su se rukovali priređivači jeste da je Bosna i Hercegovina predstavljala koloniju Austrougarske tokom čitavog razdoblja (1878–1918) tj. „jedno odvojeno tijelo u svojevrsnom pravnom limbu monarhije sve do njenog istorijskog sloma 1918. godine“ (str. 3). O ovoj, nesumnjivo tačnoj tezi, ubedljivo svedoče izabrani istorijski izvori koji u hronološkom pogledu obuhvataju razdoblje od Berlinskog kongresa 1878. do kraja Prvog svetskog rata i stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine – dok prvi dokument donosi tekst člana 25 Berlinskog ugovora (kojim je odlučeno da Austrougarska okupira Bosnu i Hercegovinu), poslednji dokument (iz 1919. godine), svedoči o političkim prilikama u Bosni i Hercegovini nakon ujedinjenja. Razdoblje koje je obuhvaćeno ovom zbirkom izvora obeleženo je vanredno složenim procesima u različitim područjima istorijskog života – u sferi politike to je okupacija i uspostavljanje austrougarske uprave praćeno otporima i ustancima (ustanak u Hercegovini 1881/82.), na koji se nadovezuje dvodecenijski „Kalajev režim“

i njegov pokušaj stvaranja „bosanske nacije“, zatim, borba srpskih prvaka za uspostavljanje versko-prosvetne autonomije na prelomu stoleća, aneksija dveju pokrajina (1908), donošenje Ustava i početak parlamentarnog života u Bosni i Hercegovini (1910), balkanski ratovi i ograničavanje ustavnih prava („iznimne mjere“ 1913), te Sarajevski atentat i Prvi svetski rat (1914–1918). Istovremeno, ova epoha obeležena je i modernizacijom koju su u skladu sa svojim imperijalnim interesima sprovodile okupacione vlasti – reč je prvenstveno o modernizaciji na području ekonomskog života (izgradnja železnice, razvijanje rudarstva i industrije) koja je, potom, podstakla i modernizaciju društva (formiranje, iako tankog, građanskog sloja i njegovih institucija). Na posletku, modernizacijskim procesima nije ostala nedirnuta ni kultura – upravo tokom ovog razdoblja osnivane su škole, organizovan je rad na opismenjavanju naroda, borba protiv rasprostranjenog alkoholizma i drugih nezdravih životnih navika kao i iskorenjivanje praznoverja da bi početkom 20. veka bila osnovana i „Prosvjeta“, središnja kulturna i prosvetna organizacija srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Značajan broj izvora svedoči i o delovanju i mentalitetu mladog pokolenja srpske inteligencije okupljenog u nacionalno-oslobodilačku organizaciju „Mlada Bosna“. Konačno, više od trećine istorijskih izvora svedoči o razdoblju Prvog svetskog rata – od Sarajevskog atentata i pogroma nad srpskim življem u Sarajevu i drugim bosanskohercegovačkim gradovima, ukidanja „Prosvjete“, zabrane upotrebe ćirilice pisma i rada srpskih osnovnih škola, Veleizdajničkog procesa Gavrilu Principu i drugovima, preko sudskih procesa, internacije i logorisanja srpskog življa, zaključno sa političkim prilikama i međunacionalnim odnosima na kraju rata tj. uoči i nakon oslobođenja i ujedinjenja u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. Iako je težište, kao što smo pomenuli, na razdoblju Prvog svetskog rata, ovaj zbornik istorijskih izvora donosi brojne nove i nepoznate činjenice koje rasvetljavaju karakter kolonijalnog režima, složene interetničke i interkonfesionalne odnose, demografsku i socijalnu strukturu, društvene odnose, političke ideologije te društvenu i kulturnu modernizaciju koja se odvijala u specifičnim uslovima kolonijalne uprave.

S obzirom na pomenute činjenice, smatramo da su priređivači ovog zbornika istorijskih izvora znatno nadmašili svoj zacrtani cilj pripisavši mu isključivo didaktičke namere (kako bi studentima istorije olakšali upoznavanje sa ovim razdobljem istorije srpskog naroda u Bosni i Hercegovini).

Naime, bogatstvom sadržaja on umnogome prevazilazi početne namere priređivača i nesumnjivo je da će ga u svom radu koristiti i profesionalni istraživači istorije srpskog narodu u Bosni i Hercegovini. Ovo tim pre što za razliku od postojećih zbirki istorijskih izvora (koje se po pravilu odnose na neku užu temu iz istorije Bosne i Hercegovine), ovu zbirku istorijskih izvora odlikuje prvenstveno to što ona pruža relativno celovit uvid u političku, društvenu, ekonomsku i kulturnu istoriju srpskog naroda u ovim pokrajinama tokom austrougarske uprave. Reč je o onom, danas neretko zaboravljenom, idealu „totalne istorije“ kome su težili neki od najumnijih srpskih istoričara s kraja 20. stoleća, poput Milorada Ekmečića, Sime Ćirkovića, Andreja Mitrovića ili Ćedomira Popova.

Recimo još i to da je svakako šteta što je publikacija objavljena u tiražu od svega sto (100) primeraka (taman toliko da dospe u fondove značajnijih biblioteka u regionu). Međutim, dobra je okolnost što je njegova elektronska verzija dostupna u slobodnom pristupu na službenoj veb-stranici Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci. Naposletku, trud i znanje koje su Borivoje Milošević, Radovan Subić i Sandra Lukić uložili u ovu uzorno priređenu zbirku istorijskih izvora nesumnjivo zaslužuje svako poštovanje.

Mihael Antolović

Davor Marijan, HRVATSKA U JUGOSLAVIJI 1980-IH: LAŽNA SVIJEST I SVJESNA LAŽ, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2024, 471.

Još pre dve i po decenije, svojim predanim istraživačkim radom na istraživanju istorije Jugoslovenske narodne armije i ratova devedesetih godina, Davor Marijan je privukao pažnju stručne javnosti. I to ne samo u Hrvatskoj, već i na širem prostoru bivše Jugoslavije. Takvih radova, zasnovanih na originalnoj istorijskoj građi je nedostajalo za valjano promišljanje događaja, kojih smo svi bili svedoci. I što je najvažnije, ta njegova istraživanja zasnovana na arhivskoj građi ostala su potpuno referentna i posle protoka vremena i pojave nekih novih istorijskih izvora.

U proteklim godinama, kolega Marijan se posvetio istraživanju partijske građe Saveza komunista Socijalističke Republike Hrvatske (SKH), koja se čuva u Hrvatskom državnom arhivu. Reč je o gotovo nepreglednoj količini građe Centralnog komiteta SKH, kao i nekim pobočnim organizacijama. Takođe, i građi Pred-

sedništva Socijalističke Republike Hrvatske. Marijan se usredsredio da istražujući ovu građu, javnosti ponudi odgovore na odnose u Savezu komunista kao i u Jugoslaviji u vremenu posle Titove smrti 1980. godine pa sve do krvavog raspada SFR Jugoslavije 1991.

Naime, ovaj period u mnogim studijama i kod mnogih autora srednje ili starije generacije, slikan je, mahom kroz teme koje su svedočile da je to bio period nekakvog zlatnog doba SFR Jugoslavije, fokusirajući se na kulturne, muzičke, svakodnevno-potrošačke ili slične teme. Reklo bi se, kroz nostalgичni prizvuk žala za mladošću i lepim vremenima. U takvoj šarmantnoj i bezbrižnoj predstavi jugoslovenskih osamdesetih izmicala je istraživačka slika istorije političkih odnosa u Jugoslaviji tog vremena. Da se sve nije završilo tragično, slomom države, ratovima i desetinama hiljada izgubljenih života, možda bi to bila i adekvatna slika. Ovako, da bi razumeli jugoslovenski „polom“ devedesetih godina, potrebno je istraživanje političke istorije Jugoslavije i njenih federalnih jedinica u periodu osamdesetih, posle odlaska Tita sa istorijske scene. Ali i sedamdesetih godina, u kojima su pojedini procesi započeli.

Na ovaj način na hrvatskoj naučnoj sceni progovorio je dr Nikica Barić 2019. godine svojom monografijom o Splitu u osamdesetim godinama, ukazujući na političku istoriju, društvene i ekonomske odnose u tom gradu, koja je dala u suštini realnu sliku te epohe presečenu kroz događaje i društvene tokove u jednom gradu.

Ova studija Davora Marijana je korak dalje u sagledavanju te decenije kroz prizmu političkih odnosa u SR Hrvatskoj, ali i SFR Jugoslaviji u celini.

Kao što smo i napomenuli, ova studija pisana je na bazi voluminozne građe partijskih i državnih organa SR Hrvatske. Iako već duže vremena dostupna u Hrvatskom državnom arhivu i korišćena parcijalno od pojedinih autora, ona kao da je čekala predanog istraživača u liku Davora Marijana, koji će kao i svoje ranije istraživačke teme obuhvatiti detaljnim pregledom i analizom, i koja je sada pred čitaocima u koricama napred naslovljene monografije.

Istorija socijalističke Jugoslavije (i u njoj – Hrvatske) ne može se razumeti bez analize partijske građe – Saveta komunista. Isprepletanost državnih i partijskih organa, koja se ogledala u značajnom broju političara („partijskih radnika“) koji su prelazili sa jedne na drugu dužnost između partije, republičkih organa ili paradržavnih